

Miksi harvinaisuushavaintoja tarkastetaan?

– BirdLife Suomen rariteettikomitea 50 vuotta

Lokakuussa tuli kuluneeksi 50 vuotta BirdLife Suomen rariteettikomitean perustamisesta. Mikä on tämä salaperäinen toimikunta, jonka tekemisistä usein kuulee purnausta lintutorneissa, ja miten se toimii? Entä miten toiminta on muuttunut vuosikymmenten saatossa?

Pikkukanadanhanheen kiteytyy monta rareteetikomitean näkökulmasta haastavaa seikkaa: lajin ja sen eri alalajien määrittäminen on hyvin hankalaa, taksonomia on vaihdellut vuosien saatossa ja luonnonvaraisuuden arvioiminen on vaikeaa. Nykyään varsin runsaslukuisesta lyhytnokkahanhesta tarkastettiin kaikki havainnot vuoden 1990 loppuun saakka. Alkuvuosina lyhytnokkahanhia ei välttämättä havaittu koko vuonna yhtä paljon kuin tässä kuvassa on. Tyrnävä 6.4.2021. TAPANI TAPIO

Rareteetikomitea on viime vuosina tehnyt useita omia tutkimuksia hankalasti määritettävistä lajeista ja alalajeista, kuten itäisistä rastaista. Kuvan mustakaularastaaksi alun perin määritetyllä linnulla on runsaasti punaruskeita sävyjä kupeilla, siivellä ja pyrstössä, mikä kiellii muiden lajien vaikutuksesta. Siksi lintu on julkaistu mustakaularastastisteymän nimellä. Helsinki 5.2.2017. MICHA FAGER

Harvinaisuutta voidaan määritellä monin tavoin. Lintuharvinaisuuksista puhuttaessa viitataan usein lajeihin, joita tarkasteltavalla alueella havaitaan vain satunnaisesti. Ne eivät siis pesi, eikä niitä havaita muutolla ainakaan säännöllisesti. Jonkinlaisena nyrkkisääntönä Suomessa lajit on usein poistettu rareteetikomitean tarkastettavien lajien listalta siinä vaiheessa, kun havaintoja on kertynyt noin sata.

Harvinaisuudet Suomessa eivät yleensä ole harvinaisuuksia maailmanlaajuisesti. Esimerkiksi nokkiliitäjiä arvioidaan olevan maailmassa yli 20 miljoonaa yksilöä ja se on yksi maailman runsaimpia merilintuja (joskin vähentynyt viime aikoina monien muiden sukulaistensa tapaan). Itämeren piiriin se kuitenkin eksyy vain harvoin. Maailmanlaajuisesti hyvin harvinaisia Suomessa havaittuja lajeja ovat olleet esimerkiksi aromerikotka, arohyppä ja melko säännöllisesti tavattavista kiljukotka. Kaikkien näiden pesimäkannat ovat vain joitakin tuhansia pareja.

Kerran harvinaisuus ei ole välttämättä aina harvinaisuus. Linnustomme on kokenut monia hyvin nopeita muutoksia, joista äärimmäisenä esimerkkinä toimii hyvin viiksitimali. Se havaittiin vasta toisen kerran Suomessa lokakuussa 1984 Lemlandin Lågskärillä, mutta puolella vuosikymmenessä laji runsastui säännölliseksi pesimälajiksi niin nopeasti, että se poistettiin tarkastettavien joukosta jo vuoden 1990 lopusta alkaen. Vastavasti jalohaikaran tai lyhytnokkahanhen koko 1980-luvun summan pystyy nykyään havaitsemaan yhdeltä istumalta.

Toisenlaisiakin kehityskulkuja linnustossa tunnetusti havaitaan. Siitä huolimatta harvinaistuneista lajeista ainoastaan kultasirkku on otettu uudelleen mukaan tarkastettavien lajien joukkoon. Vuoden 2006 alusta tehdyn muutoksen jälkeen lajista on tehty valitettavasti vasta yksi havainto.

Suomessa havaittujen harvinaisuuksien kehitys heijastelee kuitenkin monessa tapauksessa selkeästi lajin kannan kehitystä päälevinneysalueella. Esimerkiksi pelikaanin, isotrapin, idänkaulustrapin ja mainitun aromerikotkan kaikki havainnot ovat tuoreimmil-

laankin liki sadan vuoden takaa – ajalta, jolloin näiden oletetaan olleen nykyistä huomattavasti runsaslukuisempia.

Lehmähaikara, tulipäähippiäinen ja siperiantavi ovat puolestaan runsastuneita lajeja, joiden kannanmuutosten voidaan ajatella näkyvän myös lisääntyneinä havaintoina Suomessa.

Rareteetikomiteoiden synty

Vielä 1900-luvun alkuvuosiin saakka lintuhavaintoja dokumentoitiin tyypillisesti ampumalla. Tällöin lintupolosta jäi jälkipolville periaatteessa yksiselitteinen dokumentti, jonka määrittästä voitiin tarvittaessa arvioida uudelleen museoiden kokoelmista, joskin myös museoaineistoihin liittyvät epäselvyytensä, kuten esimerkiksi eversti **Richard Meinertzhagenin** (ks. Linnut 4/2021) tai Englannissa sijaitsevan Hastingsin alueen harvinaisuuksien tapauksissa.

Nykymuotoisen lintuharrastuksen yleistyessä 1900-luvun loppupuolelle tultaessa syntyi tarve arvioida poikkeuksellisia lintuhavaintoja kriittisesti, jotta havaintoaineisto voitiin pitää luotettavana. Ensimmäinen varsinainen rareteetikomitea (BBRC) perustettiin Iso-Britanniaan vuonna 1959.

Suomeen rareteetikomitea perustettiin alun perin Suomen Lintutieteellisen Yhdistyksen alaisuuteen. BirdLife Suomen (silloin vielä Lintutieteellisten Yhdistysten Liitto) alaisuuteen komitea siirtyi osittain 1991 ja kokonaan 1999. Valmistelemaan työryhmään kuuluivat **Olavi Hildén**, **Kalevi K. Malmström** ja **Torsten Stjernberg**, ja rareteetikomitean perustava kokous pidettiin 16.10.1974. Ensimmäisessä komiteassa jäseninä olivat Hildén (puheenjohtaja), **Karno Mikkola** (sihteerin), Malmström, **Rauno Tenovuo** ja **Kari Vepsäläinen** sekä varajäseninä **Jörgen Palmgren** ja **Ilkka Lilja**.

”Kalevi Malmströmillä oli paljon kontakteja Brittein saarille, ja ajatus rareteetikomitean perustamisesta lienee peräisin häneltä. Perustavan kokouksen jälkeen Hildén soitti minulle ja kysyi sihteeriksi”, kertoo Karno Mikkola, joka toimi komitean perustamisesta alkaen sen sihteerinä aina vuoteen 1984 asti.

Rariteettikomitea on käynyt useasti tutkimassa museoiden linnunnahkakokoelmia Tringissä Englannissa sekä Moskovan ja Pietarin eläintieteellisissä museoissa. Venäjän museoissa monet suomalaisesta näkökulmasta kiinnostavat lajit ovat paremmin edustettuna, mutta Ukrainan sodan takia vierailut eivät valitettavasti ole enää mahdollisia. ALEKSI LEHIKONEN JA PETTERI LEHIKONEN

nen laji kuin ruokosirkkalintu.

Ennen sähköpostin yleistymistä havaintoilmoitusten kopiointi ja postittaminen jäsenille olivat melkoinen urakka sihteerille. *"Pahimmillaan vuonna 1997 muun muassa voimakkaan punajalkahaukkainvaasion myötä rariteettikomitealle saapui yli 630 havaintoilmoitusta. Kaikki monistettiin seitsemälle jäsenelle, ja pahimmillaan yhteen lomakkeeseen saattoi liittyä lausuntoja tai muita liitteitä jopa 30 sivua"*, kertoo **Tom Lindroos**, joka toimi rariteettikomitean jäsenenä 1992–2001, josta viimeiset viisi vuotta sihteerinä. *"Havaintoilmoituksia karhusin paljon myös puhelimitse. Siinä samalla tuli koko Suomen lintuharrastajakenttä tutuksi"*.

Rariteettikomitea on joutunut vuosien saatossa vastaamaan moniin haastaviin tapauksiin. *"Ehkä hankalin oli erään lintuharrastajaryhmän toiminta 1980-luvulla, jolloin ryhmältä tuli kymmenkunta ilmoitusta jopa useista lajeista, joita ei ole edelleenkaan Euroopassa havaittu. Tähän liittyi myös kovaa painostusta jopa valtakunnallisten lehtiartikkeleiden muodossa"*, kertoo Karno Mikkola.

Tom Lindroosille on puolestaan jäänyt mieleen hankalien lajiryhmien, kuten petolintujen ja lокkien, määritysongelmien kanssa painiskelu. *"Parasta kuitenkin oli, että työ pakotti oppimaan lintujen määrittämisestä todella paljon, varsinkin kun komiteassa oli lajiryhmäspesialisteja, kuten Dick Forsman ja Visa Raus-*te", kertoo Lindroos.

Miten rariteettikomitea toimii?

Laajemminkin tieteessä käytetty toteamus on "poikkeuksellinen havainto vaatii poikkeukselliset todisteet", ja sama pätee myös lintuharvinaisuuksiin. Ohimuttavan peipon voi määrittää Suomessa yksittäisestä kutsuäänestä, mutta vastaavalla tavalla havaitun aavikkotulkun määrittämiseen ei yksi kuultu kutsuääni riitäkään. Vaatimustaso kasvaa lajin harvinaisuuden myötä, ja korkein kynnyks on luonnollisesti maalle uuden lajin hyväksymisellä.

Kameroiden yleistymisen myötä suuri osa havainnoista – viime vuosina noin kaksi kolmasosaa – on nykyään dokumentoitu valokuvilla, äänitteillä tai videoilla. Edellisen kerran maalle uusi laji on hyväksytty ilman kovia dokumentteja vuonna 2001. Kyseessä oli välimerenhaukka. Virallista linjausta ei kuitenkaan ole sen suhteen tehty, etteikö maalle uutta lajia voitaisi hyväksyä myös ilman dokumentteja, mutta tällöin sanallisen kuvauksen täytyisi olla poikkeuksellisen korkeatasoinen.

Sääntöjensä mukaan rariteettikomitea ylläpitää luetteloa Suomessa tavatuista lintulajeista ja alalajeis-

Toimintamalli omakuttiin pitkälti Ruotsista, jonne rariteettikomitea oli ehditty perustaa vuonna 1971. Komitean alkuaikoina yksi haasteista oli saada harrastajat ymmärtämään, kuinka harvinaisuusilmoitus tehdään. *"Mieleen on jäänyt erityisesti yksi ilmoitus mustahaikarasta, jossa kerrottiin tuntomerkeiksi punaiset jalat ja nokka – ei mitään muuta"*, muistaa Mikkola.

Vaikka suurpiirteisiä kuvauksia on tullut myöhemminkin, muutamassa vuodessa havainnoijat alkoivat pääsääntöisesti hahmottaa, miten ilmoitus laaditaan. Ylipäänsä kesti jokunen vuoden, että rariteettikomitea instituutioon hyväksyttiin yleisesti. Odotetusti jonkin verran arvostelua tuli havaintojen hylkäämisestä.

Kovaa työtä ja haastavia tapauksia

Rariteettikomitean alkuvuosien suururakka oli vanhojen, ennen komitean perustamista tehtyjen harvinaisuushavaintojen läpikäynti. Työsarka tietojen keräämisessä oli melkoinen, vaikka tarkastettavaksi valikoitiin ainoastaan suurharvinaisuudet, joista oli vuoden 1982 loppuun mennessä korkeintaan viisi havaintoa. Samassa yhteydessä Suomen lintujen lajiluettelosta pudotettiin useita lajeja – muun muassa amerikantelkkä, valkopääsorsa, vuorikotka sekä nykyään niinkin runsaslukui-

ta sekä tarkastaa maassamme tehdyt havainnot lintu-harvinaisuuksista. Komitea kokoontuu käsittelemään havaintoja kolme kertaa vuodessa: tammi-, maaliskuu- ja elokuussa. Maaliskuun kokouksessa käsitellään viimeiset edellisen vuoden katsaukseen ehtivät harvinaisuus-havainnot.

Varsinkin äärimmäisistä harvinaisuuksista rariteetikomitea pyytää usein lausuntoja lajiryhmien eksperteiltä ympäri maailmaa. Näistä lajeista tehdään usein laajoja esitutkintoja, samoin kuin lajeista, joista on ilmestynyt uutta määritystietoa. Tämä tarkoittaa samalla sitä, että työ vie aikaa eikä päätös tällaisista lajeista useinkaan tule ensimmäisessä kokouksessa. Joskus käsittely saattaa kestää vuosiakin ennen kuin tilanne selkiytyy riittävästi. Kontrasti esimerkiksi sosiaalisen median pikatuomioihin on huomattava. Ei ole myöskään ollenkaan tavatonta, että lajiryhmäekspertti muuttaa arviotaan tutustuttuaan havaintoaineistoon kunnolla.

Kukin rariteetikomitean jäsen perehtyy havaintoaineistoon itsenäisesti ja äänestää havainnon hyväksymisestä ennakoon. Kokouksessa havainnoista äänestetään uudelleen keskustelun jälkeen ja korkeintaan yksi ääni saa olla hyväksymistä vastaan, jotta havainto voidaan hyväksyä julkaistavaksi.

Havaintojen julkaisua ja tutkimustyötä

Vaikka näkyvin osa rariteetikomitean toimintaa on havaintojen tarkistus ja vuosittaisen raportin julkaisu Linnut-vuosikirjassa, komitea tekee varsinkin nykyään paljon muutakin. Rariteetikomitea on vuosien saatossa tehnyt runsaasti omaa tutkimustyötä sellaisten lajiryhmien parissa, joista ei ole ollut riittävästi määritystietoa saatavilla. Tässä työssä keskeisessä roolissa ovat olleet vierailut maailman suurimmissa linnunnahkakokoelmissa, erityisesti Englannissa Tringissä British Museum of Natural Historyn kokoelmissa sekä Venäjällä Pietarin ja Moskovan museoissa. Harmillisesti museovierailut Venäjälle ovat määräämättömäksi ajaksi mahdottomia. Näissä museoissa on edustavimmat kokoelmat juuri monista suomalaisia kiinnostavista itäisistä lajeista.

Rariteetikomitean tehtäviin kuuluu myös meillä havaittujen lintulajien luonnonvaraisuuden arviointi. Viimeisimmästä arvioinnista on kerrottu Linnut-lehden numerossa 2/2020. Rariteetikomitean suosituksesta BirdLife Suomen hallitus päättää, mitä lintutaksonomiaa Suomessa noudatetaan. Suomessa seurataan edelleen eurooppalaisten rariteetikomiteoiden liiton taksonomisen komitean suosituksia, vaikka kyseisen listan päivitys on lakannut jo useita vuosia sitten.

Linnusto muuttuu: Suomen toinen viiksitimali (silloin vielä partatiainen) oli löytäjilleen todellinen shokki vuonna 1984 – kuten havaintoilmoituksesta näkyy – mutta lajista tuli nopeasti melko tavallinen rannikon ruovikoissa. Syksyn ”superrariteetista” kertoi myös *Elänmaailma*-lehti.

Museoissa lintujen määrittämistä voi tarkastella tavalla, mikä ei maastossa tai valokuvista olisi mahdollista. Ylärivissä on pikkukiuuryhmän alalajia heinei, alarivissä alalajia minor.

KARRI KUITUNEN / NATURAL HISTORY MUSEUM AT TRING

sestikaan postiteta, vaan jäsenet tutustuvat lähes pelkästään digitoituun materiaaliin.

Komitean työ on kuitenkin vuosien varrella muuttunut aiempaa haastavammaksi, sillä nykyään yhä enemmän määritetään alalajeja tai toisistaan hiljattain lajeiksi erotettuja, maastossa hyvin vaikeasti määritettäviä taksoneita. Näiden määrittäminen edellyttää usein perehtymistä museoaineistoihin.

”Vielä 1990-luvulla monet rareiteetikomitean tarkastamat lajit olivat sellaisia, että jäsenillä oli niistä vahva rutiini maastossa ja poikkeukset tästä olivat harvinaisia. Nykyään tarkastettavat taksonit ovat usein sellaisia, että kenelläkään ei voi olla niistä kaikista kokemusta. Näin siitä huolimatta, että nykyään lintuharrastajat ovat matkustelleet laajemmin kuin ennen”, kertoo Tom Lindroos.

Myös yhteydenpito ulkomaisiin jäseniin on helpottunut ja nopeutunut. Sähköisen viestinnän ohella kansainvälinen yhteistyö on ollut tässä apuna. Vaikka Euroopan tasolla yhteistyö tuntuu hiipuneen, Pohjoismaiden rareiteetikomiteoiden säännölliset kokoukset vuodesta 2013 alkaen ovat tuoneet aivan uudenlaista potkua toimintaan. Tällä on jo ollut merkitystä useiden määrittämis- ja luonnonvaraisuuskategoria-asioiden käsittelyssä, samoin merialueiden havaintojen tarkastamisessa.

Suomalaisilla lintuharrastajilla ja -tutkijoilla on hyvä maine ulkomailla määrittäytiedouden kehittäjinä. Viime aikoina on ollut havaittavissa, että määrittämisestä syvästi kiinnostuneiden harrastajien määrä on vähentynyt, vaikka lintuharrastuksen suosio yleisesti on kasvanut.

Johdanto: 23.10.1984 n.klo 7.45 SK:n ollessa matkalla Lägeskärin kuusikon verkoilta Västra Törnfladansin (VTF) verkoille, kiintyi huomio outoon, kuuluvaan ja metalliseen ääneen, joka kuului joitakin kertoja Laguunin S-rannan suunnalta, ilmeisesti ruovikosta. SK käänteli varovasti VTF:n N-reunaa pitkin Laguunin suulle, mutta hänteliijää ei löytynyt. Takaisin samaan reittiä ja yhtäkkiä pienehköstä ruovikosta (melko tarkkaan paikasta, josta outo häni oli kuulunut hetkeä aiemmin) suoraan SK:n edestä lähti lentoon eksoottisen kirjasvärinen, ensinäkemältä kauniin vaalean kanelinruskea, varsin pienokokoinen ja huomattavan pitkäpyrstöinen pikkulintu. Lintu lensi useita kertoja hännellen vaivalloisen tuntuisesti, heittelehtien ruovikon pinnassa Lägeskärin fallan suuntaan näyttäen laskeutuvan

Johdanto: ...VTF:sän. Partatiainen - todellinen shokkihavis!

Tällä hetkellä odotetaan suurten maailman lajilistojen yhteislistaa (AviList), jonka on luovuttu valmistuvan ensi vuonna. Tämä tuo Suomen lajilistalle useita muutoksia.

Työ muuttunut haastavammaksi

Vuosien saatossa rareiteetikomitea on karsinut tarkastettavien lajien luetteloa, ja esimerkiksi tällä vuosikymmenellä havaintoilmoituksia on saapunut 138–199 vuodessa. Havaintoilmoituksia ei enää luonnolli-

Harvinaisuusilmoituksen tekeminen

Harvinaisuusilmoitus on ensisijaisesti linnun löytäjän tehtävä. Mikäli löytäjä ei sitä syystä tai toisesta tee, ilmoituksen tekemisestä kannattaa sopia jonkun muun, ensisijaisesti linnun havainneen harrastajan kanssa. Rareiteetikomitea käsittelee harvinaisuusilmoituksia jonkin verran myös esimerkiksi Tiira-lintutietopalvelussa julkaistujen kuvien perusteella, mutta tällöin havainnoijatietoihin merkitään vain ”ilm. RK”.

Ilmoitus harvinaisuudesta kannattaa tehdä mahdollisimman pian havainnon jälkeen, mutta ilmoitus kannattaa lähettää vasta, kun lintu on todennäköisesti poistunut. Näin päivämäärät saadaan täydellisinä mukaan ilmoitukseen. Erityisesti harvinaisimmista lajeista (maalle uudet taksonit ja

vain muutaman kerran aiemmin havaitut) sekä hyvin vaikeasti määritettävistä lajeista tai alalajeista kannattaa ilmoittaa mahdollisimman ripeästi, sillä näistä joudutaan usein tekemään erillisiä esitutkiintoja tai kysymään asiantuntijalausuntoja ulkomailla eikä käsittely yleensä etene päätökseen vielä ensimmäisessä kokouksessa.

Nykyään suureen osaan havaintoilmoituksia liittyy niin sanottu kova dokumentti (valokuva, video tai äänite). Tällöin linnun sanalliseen kuvaukseen ei tarvitse välttämättä panostaa yhtä paljon. Kannattaa kuitenkin tarkastella dokumentteja kriittisesti ja tarvittaessa kuvata huolellisesti niistä huonosti välittyvät piirteet: esimerkiksi linnun

Lintujen oikea tunnistaminen luo pohjan suojelulle sekä kotimaassa että rajojemme ulkopuolella.

Siksi on tärkeää, että Suomessa ollaan myös tulevaisuudessa määritystiedon edelläkävijöitä.

Rariteetikomitea juhlii 50-vuotista taivaltaan järjestämällä seminaarin ja määrityspäivän Kulttuuritehdas Korjaamossa Helsingissä 1.2.2025.

koko, käyttäytyminen, muoto tai huonosti erottuvat yksityiskohdat.

Kuvia kannattaa liittää havaintoilmoituksen mukaan runsaasti, sillä esimerkiksi linnun muoto hahmottuu usein sarjasta heikkolaatuisiakin kuvia paremmin, vaikka yksittäiset ruudut saattaisivat vaikuttaa keskenään samanlaisilta. Kuvia voi rajata valmiiksi ja valotusta voi korjata, mutta voimakasta kuvankäsittelyä on vältettävä. Alkuperäiset tiedostot on syytä pitää tallessa, vaikka yleensä niitä ei tarvita. Äänitteissä on hyvä olla mukana mahdollisimman pitkiä jaksoja linnun laulua tai muuta ääntelyä.

Mikäli kovia dokumentteja ei ole käytettävissä, tärkeintä on kirjoittaa yksityiskohtainen kuvaus linnun ulkonäöstä ja äänestä. Toiseksi tärkeintä on kuvata havaintotilanne ja olosuhteet tarkasti. Eriyisen tärkeitä ovat alkuperäismuistiinpanot, jotka on tehty havaintohetkellä tai välittömästi havaintotilanteen jälkeen. Hyvinkin karkeat piirroukset kuvaavat usein tuntomerkkejä paremmin kuin sanallinen kuvaus. Rariteetikomitea ei ota käsitteilyyn lainkaan yli vuoden vanhoja havaintoja, ellei mukana seuraa kovia dokumentteja tai alkuperäismuistiinpanoja.

Tarkeimmat ohjeet ja linkit ilmoituslomakkeeseen: www.birdlife.fi/havainnot/harvinaisuudet/ilmoittaminen/